

İncəsənətdə Böhran **Baş Məqalə - Betti Bleyer**

Mənbə: Azərbaycan International jurnalı - Aİ 3.1 (Yaz 1995)
© 2002. Azerbaijan International

Təxminən üç bundan qabaq Bakıya gəldiyim ilk günlərin birində Opera və Balet Teatrına Üzeyir Həjibəyovun təqribən 70 il bundan əvvəl yazdığı “Koroğlu” operasına tamaşa etməyə getmişdim. Qabaq sıra üçün aldığıım biletin qiyməti 10 sentdən (indi 50 sent) az idi. Tamaşa çox gözəl keçdi. Vokalislər və xor çox yaxşı təlim keçmişdi; kostyumlar və dekorasiya yaxşı hazırlanmışdı. Səhnədə iştirak edənlərin sayı çox idi və orkestr parteri musiqiçilərlə dolu idi. Unudulmaz axşama dramatik yekun vurmaq üçün hətta səhnəyə at da gətirmişdilər.

Lakin həmin gecə o vaxtdan bəri hələ də yaddan çıxara bilmədiyim heyrətləndirici bir faktla üzləşdim. Auditoriya o qədər seyrək idi ki, aktyorların sayı tamaşaçıların sayını ötüb keçirdi. O böyüklükdə zalda 50-dən az tamaşaçı var idi. Bu adama çox məyusedici təsir bağışlayırdı. Azərbaycanca hər gəlişimdə eyni vəziyyətin şahidi olurdu. Təsədüfi halları çıxmaq şərtilə tamaşa zalları bu günlər, demək olar ki, bom-boşdur. Buna görə də biz bu nömrəmizdə tədqiq etmək üçün “İncəsənətdə böhran” mövzunu seçmişik.

Bu problem birbaşa iqtisadi vəziyyətlə əlaqədardır. Azərbaycan hazırda dövlət tərəfindən monopoliya altında saxlanılan iqtisadiyyatdan hələ də istehlakçıların ehtiyacları üzərində qurulan iqtisadiyyata keçid dövründədir. Buraya inanılmaz dərəcədə yüksək olan inflyasiya və 7 il davam edən və dövlət büdcəsinin 60 faizdən çox hissəsini aparan müharibə də daxildir. Bundan başqa, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal edən erməni işğalçıları tərəfindən evlərindən, obalarından və işlərindən məhrum edilib didərgin düşmüş bir milyon qaçqın da nəzərdən qaçırıla bilməz.

Dövlət incəsənət işçilərinin məvacibi həddindən artıq aşağıdır. Musiqişünas Cahangir Səlimxanovun dediyinə görə, musiqiçilərin aylıq məvacibi 3 dollardan 4 dollara qədərdir və musiqiyə Azərbaycanda “İncəsənət növlərinin padşahı” kimi münasibət göstərilir. “Məvacib elə aşağıdır ki, elə bil heç nə almırsan.” Nəticə etibarilə musiqiçilər iki, üç və dörd yerdə işləməyə məcbur olurlar. Bəzən onlar musiqi ilə bağlı iş tapa bilirlər, bəzən isə yox. Burada artıq gündəlik çörək pullunu necə əldə etmək məsələsi durur. Əlbəttə ki, ən istedadlı musiqiçilərin bir çoxu mədəniyyət və dil baxımından yaxın olan Türkiyəyə çıxıb gedirlər. Bəziləri inadla bildirir ki, Azərbaycanı tərk etməklə Azərbaycan musiqisini yaşadacaq və hətta daha geniş yayacaqlar. Lakin bu həmin musiqiçilərin nə vaxtsa

qayıdacaqları təqdirdə ola bilər. Bu isə daha çox iqtisadi keçidin nə müddətə baş verməsi və neft ehtiyatları satışının kifayət qədər sürətli gedib getməməsindən asılı olacaqdır.

İncəsənət Azərbaycanda elə geniş bir mövzudur ki, burada yalnız mövzunu təqdim etmək və qısa olaraq əsas problemləri qaldırmaq mümkündür. Bizim bu barədə etdiyimiz cəhdlər sadəcə “dəryadan bir damladır”. Biz bir neçə ən tanınmış rəssamlardan və musiqiçilərdən Sovet dövründəki şəxsi təcrübələrini hazırki təcrübələri ilə müqayisə etməyi xahiş etmişik. Fikrimizcə, onların müşahidələrindən yaratdıqları mozaika yüzlərlə sənət xadiminin bu gün musiqidə, heykəltaraşlıqda, rəssamlıqda, teatrda, kinoda, xalçaçılıqda və digər tətbiqi sənət növlərində üzləşdiyi məsələlərin rəmzi ifadəsidir.

Bu böhranı başa düşmək üçün incəsənətə Sovet dövrü kontekstindən baxmaq vacibdir. Təhsilə çox böyük üstünlük verilirdi. Təbliğət məqsədilə necə istifadə olunacağından asılı olmayaraq, nəticə etibarilə milyonlarla insan müxtəlif elm sahələri, riyaziyyat və incəsənət üzrə yüksək təlim keçirdilər. Bu nəhəng irs hər yerdə hiss olunur. Misal üçün Azərbaycanda adambaşına olan musiqiçilərin və rəssamların sayı beynəlxalq normadan çox yüksəkdir.

Misal üçün, Bakıda təkcə uşaqlar üçün 32 musiqi məktəbi var. Rəsmi olaraq hazırda 36000 uşaq musiqi öyrənməklə məşğuldur. Onların yarısı isə piano çalmağı öyrənir. Yaxşı təhsilli olmaq musiqi ifa edə bilmək deməkdir. Hər yerdə pianoya rast gələ bilərsiniz. Azərbaycanlıların özlərinin dediyinə görə onların 90 faizinin evində piano vardır. Ola bilər ki, bu mübaliğə olsun, amma o qədər də şişirdilmiş mübaliğə deyil. Piano əvvəllər və bəzən indi də qızların cehizinin bir hissəsini təşkil edir.

Qərblilərin nöqtəyi-nəzərindən pianolar adətən inanılmaz yerlərdə qoyulur. Prezident Aparatından, Xarici İşlər Nazirliyi və Daxili İşlər Nazirliyindən tutmuş bütün dövlət idarələrində pianoya rast gəlmək olar. Mədəniyyət Nazirliyinin Prezident Aparatından da ornamentli olan, səkkizguşəli formada olan binasında iki böyük piano vardır. Siz muzeylərdə, demək olar ki, hər bir restoranda, klubda və kafedə və hətta kinoteatrlarda da pianoya rast gələ bilərsiniz.

Sovet irsinin digər xüsusiyyəti isə musiqinin belə çətin dövrdə əhaliyə verdiyi mənəvi stabillikdir. Təcrübəli beynəlxalq yardım işçiləri çoxlu sayda qaçqın problemlərinin olmasına baxmayaraq Azərbaycanda cinayət hadisələrinin sayının aşağı olmasına təəccüblənirlər. Demək olar ki, hər yeddi adamdan biri öz evindən, icmasından çıxarılmış, psixoloji və iqtisadi durumu sarsındılmışdır. Qaçqınların heç bir əşya götürmədikləri halda yalnız musiqi alətlərini götürüb canlarını qurtarmaq üçün evlərini tərk etmələri barədə söhbətlər gəzir. Şübhə yoxdur ki, yaradıcılıq həvəsi onları mənəvi cəhətdən yaşatmışdır. Ermənilər hətta bu barədə lətifə qoşurlar ki, azərbaycanlılar muğama hədsiz bağlılıqlarından yaxşı döyüşçü ola bilmirlər.

Bəzi azərbaycanlılar musiqinin nəyə görə belə dərin köklərə malik olduğu və yüksək səviyyədə inkişaf etdiyini digər bir səbəblə - öz xalq musiqilərinin təbiəti, xüsusilə də muğamla bağlayırlar. Sovet dövründə Hacıbəyov kimi musiqiçilərin parlaq uzaqgörənliyi sayəsində milli alət və ənənəvi formalar itirilməmiş, əksinə opera, orkestr və simfoniya kimi qərb formaları ilə birləşmişdir. Filarmoniyanın direktoru Rafiq Seyidzadə azərbaycanlıların məhz bu səbəbdən qərb musiqisinin ifa edilməsində belə yaxşı fərqləndiklərinə inanır. “Uşaqlarımız beşikdən muğam dinləyirlər və bu gələcək istedadlar üçün əsas təşkil edir. Muğam çoxlu nüanslarla dolu çox zərif, incə və mürəkkəb bir musiqi növüdür ki, bizə başqa hər şeyə nail olmaq imkanı verir.”

Azərbaycanda incəsənət məhv olmaqdadır mı? Xoşbəxtlikdən, onun malik olduğu dərin köklər buna yol vermir. İncəsənət çətin vəziyyətdədir mi? Təəssüflə və qəmgin şəkildə “bəli” deməliyik. Dövlətin əvvəllərdə olduğu kimi incəsənətə hamilik etmə imkanı olmadığından hazırda incəsənətdə yeni hamilər meydana çıxmağa başlayır. Belə filantropiya azərbaycanlılara, xüsusilə də Bolşeviklərdən öncəki neft sahibkarlarına xas xüsusiyyətdir.

Hazırda azərbaycanlılar özləri öz incəsənətini qoruyub saxlamağa qadir olana və hökumət rəhbərlərinin incəsənətə yardım etmək üçün ən yaxşı yolu müəyyən edənə kimi bu keçid dövrünə körpü yaratmağa ehtiyac vardır. Maraqlı burasıdır ki, hətta Amerika Birləşmiş Ştatlarında da bu gün incəsənətə hamilik etmək baxımından qərribə mübahisələr baş verməkdədir. Vergi ödəyicilərinin milyonlarla dollar pulu bir çox layihələrə sərf olunduğu halda, Birləşmiş Ştatların qərarverici orqanları incəsənətə gəldikdə çox qənaətcillik edir və nəticə etibarilə incəsənət bundan çox əziyyət çəkir.

Azərbaycan üçün bu faciəvi bir dövrdür. Bakıda ən nüfuzlu musiqi məktəbinin (Bülbül adına) direktoru Nigar Əsgərovanın son altı ildə heç bir not kitabı almadıqlarını etiraf etməsi və ya Azərbaycanın klassik bəstəkarı Tofiq Quliyevin Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının musiqi işçiləri üçün kağız ala bilməməsindən şikayətlənməsi və ya ən məhsuldar rəssamlardan biri olan Qəyyur Yunusun rəng və kətan əldə edə bilməməsi bəlkə də mübaliğə kimi səslənə bilər. Bu şikayətlər incəsənətdə olan ehtiyacın ifadəsidir. Ümid edirik ki, jurnalımız bu yöndəki mövzuları beynəlxalq ictimaiyyətin, xüsusilə də, incəsənətin inkişafı üçün şərait yaratmaqda maraqlı olan və bunun üçün nə isə etmək istəyənlərin diqqətinə çatdırmaqda katalizator rolu oynayacaqdır.

Tərcümə: Ülviyyə Məmmədova

Yoxladı: Gülnar Aydınmırova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova